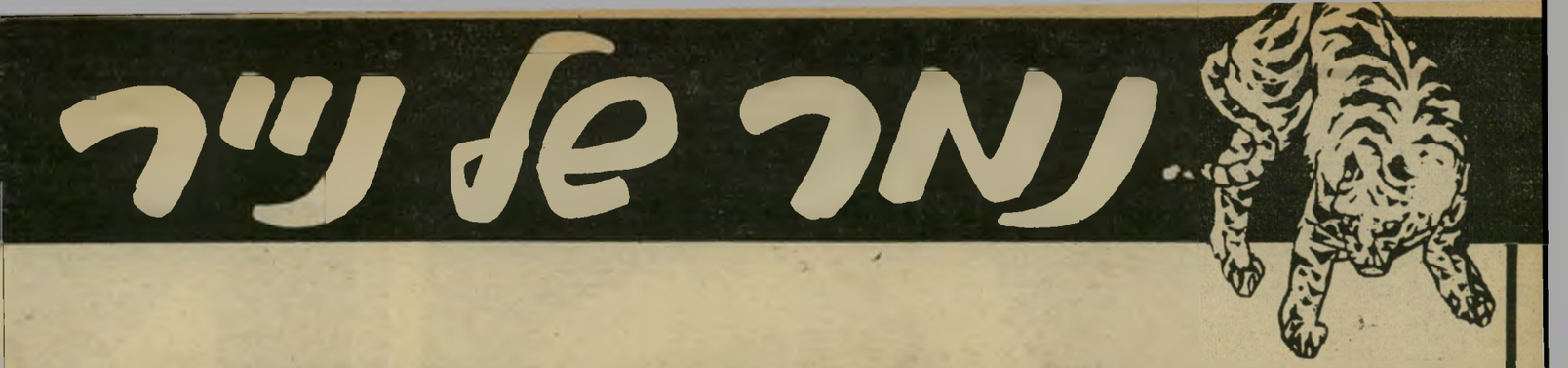

כיפורים וכופרים

המריזיה

ידיעה קצרה בעיתונים בישרה קודם ראש־השנה את החזרת מיקצוע הספרות כמיקצוע־חובה בבחינות־הבגרות. שוב ייאלצו תלמידים לשנן ימים על ימים יצירות מישניות ובלתי־משמעותיות מתוך מיכלול הספרות העברית והעולמית. שוב לא ילמדו תלמידים את חלקה של הספרות העברית — בעיקר מימי ההשכלה — ב־יצירת התשתית התרבותית עליה ניטע זר הציונות. שוב לא ידעו תלמידים על המילחמה אותה הכריזו מחוללי הספרות והשירה העבריים באלף שנות רבנות.

תלמידי מערכת החינוך יהיו שוב קורבן לתהליך ההמריזציה של החינוך ומערכת־הלימודים. התהליך שהתחיל בימי שר־החינוך זלמן ארן — תהליך סירוס המש־מעויות העיקריות של הספרות העברית — הגיע לידי שלמות בארבע וחצי שנות כהונתו של **זבולון המר**, שהפך את החינוך החופשי לאגף במישרד־חינוך דתי, שמרבית פקידיו החופשיים נעלמו מהנוף שלו.

מדור זה מוקדש להשתקפות של נושא אחד, יום הכיפורים, כפי שלא יילמד במערכת החינוך בישראל, למרות שהוא דן בעידית של סופרי ומשוררי העברית במשך למעלה ממאה שנה. הדברים המו־באים כאן, הינם בבחינת מידגם־זוטא לעוצמה המהפכנית הטמונה בלמעלה ממאה שנות ספרות עברית, עוצמה, שאין לה שיקוף במערכת החינוך בעלת הגוון הדתי־לאומי, הנכפה כיום על התלמידים. מאה שנות ספרות עברית, המייצגים מרידה מוחלטת באיבון הדתי, אשר עשוי להוליך את המדינה ואת תרבותה לקראת חומיי־ניזציה מוחלטת.

שוט ביקורת

יהודה לייב גורדון, המכונה **אד"ג**, נחשב לאחד המשוררים־העבריים הגדולים שבכל הדורות. גורדון (1830—1892), לאחר שביסס את מעמדו בצמרת השירה העברית במיזרח־אירופה, החל מפרסם בשנת 1871 בהשחר (בעריכת **פרץ סמולנסקין**) שורה של יצירות פיוטיות, שמטרתן הגלויה היתה להילחם ברבנים האדוקים ובדתיות המאובנת. במשקם קטנים לילדים גדולים שם יל"ג ללעז ולקלס את הצבועים, את הנהרגים על אותיות מתות. הוא המשיך מגמה זו בקובץ של יו"ד (**„אשה עבריה, מי ידע חיך? / כחושך כאת ובחושך תלכי...“**). בפואמה אחרת, שני יוסף בן שמעון, מוסיף יל"ג להצליף בשוט־ביקורתו על הרבנים, פרנסי הציבור היהודי. בפואמה שוברת יבם הוא מראה את הבעיות שיוצר שילטונם של הרבנים מטעם הממשלה, שאין עיניהם כי אם אל ביצעם. מימד לגלגני קיים בשיר תשליך.

יל"ג השפיע על דור שלם של יוצרים, אשר פעלו בתנאים־לא־תנאים.

אחד מתלמידיו, שהציג את הדת ומינהגיה באור שונה מן המקובל, היה **שלמה מנדלקרן** (המכונה **שמ"ק**). בבאלדה כל נדרי, מנדלקרן התפרסם מאוחר יותר בסיפרו היכל קודש, שהוא קונקורדנציה מקיפה של התנ"ך, הנמצאת בשימוש עד עצם היום הזה.

מנדלקרן (1846—1902) מתאר בכל נדרי ליל כיפור בשעת תפילת כל נדרי. בעוד המתפללים משתפכים בתפילת זכה וזיקני העדה עם סיפרי התורה בידיהם נוטלים רשות להתפלל עם העבריינים — בעוד החתד מפני יום הדין ממלא כל לב, נמצא בין הקהל אחד, הפוחד להשאיר את כספו בבית, ולוקח אותו עימו בכיסו לבית־הכנסת. בעוד הוא מכה על ליבו בתפילת על־חטא, הוא מרגיש, שכספו נגנב ממנו. בחשאי הוא יוצא מבית־הכנסת והולך למישטרה (בית־הפקידות) ומספר על הגנבה. השוטרים מקיפים את בית־הכנסת ומחפשים בכיסיהם של המתפללים — ועדיין לא נמצא הגנב. אך כשהם ניגשים אל הפרוש, רועדות כל עצמותיו ובשום אופן הוא אינו נותן שיחפשו בכיסיו בבית־הכנסת. הוא מסכים שרק במישטרה ירוקנו את כיסיו. השוטרים בטוחים כי נמצא הגנב, והם משלחים את הצמים לבתיהם. אבל בתחנת המישטרה מתגלה, שבכיסיו של הפרוש נמצאו „ביצים צלויות ותרנגולת מפוטמת...“ השוטרים פוטרים אותו מעוון, אבל אחיו היהודים אינם פוטרים אותו, מכים אותו במכות רצח ומגרשים אותו מהעיר.

משורר י.ל. גורדון
הנהרגים על אותיות מתות

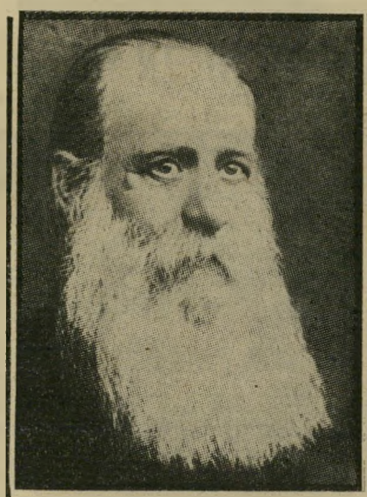

סופר ליליינבלום
אוכלים ברסטורציון

סופר סמולנסקין
התפקר ובא באפיקורסות

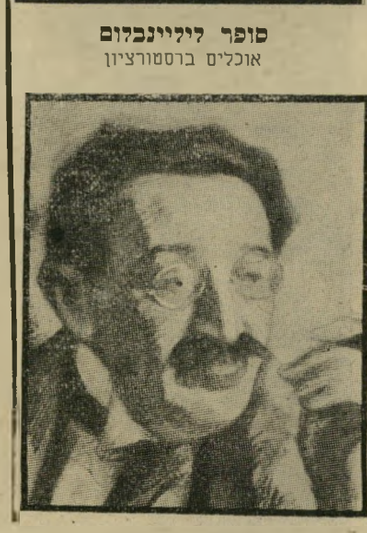

סופר פרישמן
אם רוצחת בתה בליל כיפורים

יום הקוגל הקדוש

משה לייב ליליינבלום (1843—1910), מראשי תנועת חיבת ציון, נתפס בנעוריו להשכלה ונדרדף על־ידי הקנאים הדתיים. ב־1868 החל מפרסם סידרת מאמרים בהמליץ, בהם ביקש „לחבר את הדת עם החיים“ על־ידי הסרת חומרות רבות. הוא פירסם פואמה סאטירית על הווי דורו בשם עמק רפאים, וספר־וידוי אוטוביוגרפי חס־אות נעורים, בהם חירף, גידף והשמיץ את הרבנות. לילייבלום פסע אל מעבר לאמונה הדתית, ושאל: „...ומדוע תצרר אתנו בכנפי רוח אויא (א ס י ה), והיא לא תצלח, כי נוע ינוע רוח איזא אשר אך כצל יהלוך מפני רוח אירופא, אשר בפיפה ובפערה דרכו!...“ עד מהרה הוחרם ליליינבלום בעיירות רוסיה, ונאלץ להרחיק נדוד לאודיסה.

באחד ממאמריו, עולם התוהו, כותב ליליינבלום על האווירה המחניקה את החברה היהודית: „אויר מעופש ומלא ארס מחניק אותנו, שיטות כוזבות ומעשי שטות נארגו בחיינו כל כך, עד שנקלמו בגופנו ובנפשנו, בדמנו ובגידינו, אך כל אלה אינם חשובים כלום כנגד הכטלה ורפיון הידיים המקיפים אותנו...“

על יום־הכיפורים כותב ליליינבלום, בסיפרו חטאות נעורים: „היה איך שיהיה, אם נאמר לתקן את היהדות כימים האלה — תשאר התיאולוגיה ככל מומה ומחלו־תיה, תם היהדות לא תרפא; והיו לך למופת אלה, האוכלים ביום־הכיפורים ברסטוראציון (מסעדות) של נכרים, ה־קרובים אל המטפל שלהם, למען לא יאחרו מועד הזכרת־נשמות, כאשר זכרת אתה... ואני אביא לך למופת דרכי יושבי עיר החדשה, אשר הפועל פעולתו ביום־השבת מתענה בעשרה בשבת; הנושא מצא בפרהסיה בשבת ועסק בו במקח־וממכר שגלח זקנו — מדקדק בתרגול לבן לכפות וקונה גווילי, שיר־המעלות לאשתו היולדת; ההולך ביום השבת אל המטפל לאמור, קדיש על אבי — מכבה לא החזק מן המטפל את הציגארה, אשר עישן בלבתו...“

במקום אחר בחטאות נעורים מוסיף ליליינבלום ומעיר בנושא יום־הכיפורים: „בחודש האחרון לפני כתבי, זכרון זה עלה ריח־התיאולוגיה לפיג ממחי, אך גם אז הלכתי לאמי־לאמי. בעת ההיא לא עברתי עוד על לאו דהבערה (איסור הדלקה) בשבת, מכל מקום עברתי עליו ביום־הכיפורים, ומעמי עמי: שאיסור הבעירה לא נזכר ביום־הכיפורים בתורה; וכפירוש כתבה התורה, שהבעירה אסורה אך בשבת...“

בעיית העישון בשבת וביום־הכיפורים אינם מרפים מליליינבלום, והוא פונה לאהובת לבו: „רמי בנפשך, כי כבר קראתי לי דחור ממשפחתי. אם לא ביטול־התפילה יעיד יותר: העישון ביום־הקונל הקדוש לא יוכלו לקרוא לי דרור, יש למצוא אמצעים אחרים...“ *

ליליינבלום הצעיר, אכן היה מורד של ממש במוסכמות, ולא חשש מפניה של הרבנות, ויצא חוצץ כנגד ציפור־הנפש של היהדות. ליליינבלום היו גם יורשים, וממשיכי דרך רבים.

וזפילין בראש כלב

הסופר והעורך **פרץ סמולנסקין** (1842—1885), מייסד ועורך השחר, נחשב לאחד מנושאי הדגל של המאבק האידי־אולוגי ביהדות הרבנית, מאבק שהביא בסופו של דבר לצמיחתה של הציונות.

סמולנסקין, מתואר על־ידי שלושה סופ־רים אחרים, מהזדם השמרני יותר בספרות העברית, כמחלל כל קודש, ובעיקר בימי שהותו באודיסה.

אברהם דוב גוטלובר (אד"ב), המספר במאמרו פרש על פני פרץ, כי פרץ סמולנסקין התפקר ובא לאפיקורוסות קיצו־נית, ובאודיסה הוא הניח תפילין על ראשו של כלב. גם הסופרים **ברייזין** ו**בן־עמי**, מתארים את סמולנסקין באודיסה כמחלל כל קדוש וכמומר־להכעיס.

בסיפרו הנודע התועה בדרכי החיים, מביא סמולנסקין פרק תחת הכותרת יום־הכיפורים, בו הוא מלגלג על מועד זה. בסיפורו יילקת־הרות, הוא מספר על **שרה**, בת רב שנשאה לעילוי, וחייתה באושר עד שהוא מת, והותירה אלמנה כרוכה בבת, ושמה **יעל**. האם לא מגעה מהבת לימוד־לשונות, זימרה וניגון, ומשום שהמורה לזימרה וחברותיה היו נוצריות לא יכלה האם למנוע מיעל את חברתם של לא־יהודים. אלא שיהודים קנאים החלו לרדוף את שרה, והיא נאלצה לעבור ולחיות בעיר־הבירה פראג, שם למדה יעל בקונ־סרבאטוריון, ואף נסעה להשתלם באיטליה. הקאריירה שלה כזמרת אופרה באיטליה עלתה ופרחה, והבת שיגרה משם מיכתבים לאמה. מאוחר יותר חדלו המיכתבים להגיע, והאם שנבהלה מהירהורים ביום־הכיפורים ומחלום במוצאי יום־הכיפורים, מחליטה לצאת בעיקבות בתה. היא מוצאת אותה

---

* יום השבת, שבו אוכלים פשטידה (קוגל) בסעודת־הצהריים.